

Opgenomen in de geschiedenis

Over: geschiedenis en geschiedschrijving: Brodsky, Marissing, de Moor, Paz, Vogelaar

Over: verstrikt in de geschiedenis: Rauh

Zowel in het christendom als in het marxisme heeft de geschiedenis een einddoel, waar alles op aarde op gericht is. Zo'n soort geloof in de zin van de geschiedenis ben ik kwijt geraakt. Ik voel me verwant het de gedachte van de filosoof R. Beerling (1905-1979), dat de zin in de geschiedenis gespreid ligt en niet gebundeld. Beerling ziet de geschiedenis als een warwinkel van gebeurtenissen uit het verleden en het heden. De historicus probeert de betekenis van bepaalde gebeurtenissen vast te stellen door de oorzaken of aanleidingen ervan in het verleden en de gevolgen of de uitwerkingen ervan voor later na te gaan. Dat is op zich al een heidens karwei. Maar de gangbare opvatting over geschiedenis heeft hieraan niet genoeg. Zij wil alle betekenisvolle gebeurtenissen in één visie samenvoegen en zo de zin van de geschiedenis ontdekken. Met ieder totaliserend project dat een afronding suggereert van de geschiedenis ('eigenlijk gaat het dáár en dáár om') vormt de mens alleen maar sublieme uitvluchten en verheffende schouwspelen. Ik nuanceer enigszins deze visie van Beerling. Voor mij zijn er momenten van bundeling aanwezig die de geschiedenis zinvol maken, maar ze zijn voorlopig en kunnen door de ervaring achterhaald worden (zie: Koek G.1993, 164).

Joseph Brodsky (1940-1996) - De woorden 'geschiedenis' en 'geschiedschrijving'

Volgens Brodsky heeft het woord 'geschiedenis' zowel betrekking op ons individuele leven als op ons gemeenschappelijk leven.' Geschiedschrijving' is een soort geestelijk zwerven voor mensen die de behoefte hebben om aan de maatschappij te ontsnappen.

Geschiedenis

'We moeten echter beseffen dat het woord 'geschiedenis' evenzeer van toepassing is op de levens van enkelingen als op de inspanning van volkeren. In beide gevallen bestaat de geschiedenis uit herinneringen, documenten en interpretaties' (Brodsky J. 1987, 64).

Geschiedschrijving

'Het beste argument voor het nomadenbestaan is niet de frisse lucht, maar de ontsnapping aan de rationalistische maatschappijleer gebaseerd op de rationalistische geschiedopvatting. Wie niet fysiek tot zwerven in staat is, zou dat althans geestelijk moeten doen. Uw huid kunt u niet redden, maar uw geest heeft een kans. Geschiedschrijving moeten we lezen zoals we romans lezen: om het verhaal, om de personages, om het tijdsbeeld, kortom, om hun diversiteit. De geschiedenis is in wezen een enorme bibliotheek met boeken over allerlei onderwerpen. Romans lezen we wanneer we ze in handen krijgen. We laten ons daarbij evenzeer leiden door onze smaak als door de gelegenheid. We lezen, kortom, als nomaden. Dat zouden we ook met de geschiedschrijving moeten doen, zolang we maar onthouden dat voor een historicus rechtlijnig denken in zijn vak de rigueur is, een verteltechniek. Voor de lezer is het een val. Het is al erg genoeg om als individu in die val te trappen; als een collectief dat doet is het een ramp' (Brodsky J. 1992).

Lidy Marissing (1942) - Geschiedenis als tekst van meerdere stemmen

Uit de geschiedenis wordt niet één stem hoorbaar, maar een veelheid van stemmen.

'De geschiedenis is een onhoorbare en onleesbare tekst van meerdere stemmen. Er is niet één uniek 'ik' aan het woord, maar een polyfoon ik, iedereen noemt zich 'ik' (Marissing L. 1991, 16).

Piet de Moor (1950) - Feit en verbeelding

Geschiedenis is een spannend verhaal. Een historische gebeurtenis wordt gedragen door ‘de geest van het verhaal’ en wordt door de talent van de verteller een literaire gebeurtenis.

‘De historicus mobiliseert zijn vaardigheden – kennis en verbeelding, intellect en emotie, vakmanschap en geheugen, talent en vindingrijkheid, stijl en toon – om zijn taak te volbrengen. De geoefende lezer kent de regels van het spel. In het historische verhaal zijn fictie en factie vaker complementair dan tegenstrijdig. Feit en verbeelding behoren tot de grondstoffen van het leven. In een goede legering kunnen historici en schrijvers ze gebruiken om bekrompenheden te bestrijden. Maar we kunnen de geschiedenis niet in één oogopslag overzien. We moeten sluiers optillen, legenden opdoeken en taboes doorbreken. De werkelijkheid is altijd problematisch, ook omdat de dingen in onze herinnering vaak anders zijn dan we als ooggetuigen hebben waargenomen. Filosofen hebben zich altijd al afgevraagd : is de wereld alles wat er is, of biedt zij ook ruimte voor wat er zou kunnen zijn? Er bestaan betekenisvolle zaken die we gemakkelijker via de kunst beleven’ (Moor P. de 2005, 286-287).

Octavio Paz (1914-1998) - Geen metahistorie

Paz 's visie op de geschiedenis wordt gedragen door het idee, dat de geschiedenis geen doel heeft buiten zichzelf, maar naar haar eigen volmaaktheid streeft, die ze nooit zal bereiken.

Weg tot volmaaktheid

Onze opvatting over de tijd als voortdurende verandering is niet alleen een breuk met het middeleeuwse christelijke archetype, maar het is ook een nieuwe combinatie van de elementen ervan. De eindige tijd van het christendom wordt de bijna oneindige tijd van de natuurlijke evolutie en van de geschiedenis, maar behoudt twee van zijn basiseigenschappen: het onherhaalbaar en opeenvolgend zijn. De moderniteit ontkent de cyclische tijd op dezelfde absolute manier waarop Sint Augustinus die ontkend had: de dingen gebeuren maar één keer , ze zijn onherhaalbaar. Voor wat betreft de hoofdpersoon in het tijdsdrama: Dat is niet meer de individuele ziel, maar de collectiviteit in haar geheel, de menselijke soort. Het tweede element, de met de eeuwigheid consubstantiële volmaaktheid, veranderde in een attribuut van de geschiedenis. Zo werd voor de eerste maal verandering gewaardeerd: de wezens en de dingen komen niet tot volmaaktheid, tot hun volle werkelijkheid, in de andere tijd van de andere wereld, maar in de tijd van hier – een tijd die geen eeuwig, maar een vluchtig heden is. De geschiedenis is onze weg tot volmaaktheid’ (Paz O. 1990a, 38-39).

Geen metahistorie

‘In het verleden werd de geschiedenis beschouwd als een collectief optreden – een geste om een doel te verwezenlijken dat verder reikte dan alleen de individuen en de samenleving. De samenleving beweerde dat haar daden een doel dienden dat buiten haarzelf lag, en haar geschiedenis vond zin en rechtvaardiging in een metahistorie. Het waren de kerk en de staat die deze hogere doelen in beheer hadden. In het moderne tijdperk krijgt het optreden van de samenleving een ander karakter en een andere betekenis. De Verenigde Staten vormen het volmaakste en zuivere voorbeeld van die verandering, vandaar dat het niet overdreven is dat dit land het archetype van de moderniteit is. De doelen van de Noordamerikaanse samenleving liggen niet buiten

haarzelf en zijn ook geen metahistorie: ze liggen in haarzelf en kunnen slechts in termen van het persoonlijk bewustzijn gedefinieerd worden' (Paz O. 1987, 54)

Koloniseren van de geschiedenis

'Het geloof in de geschiedenis als een voortdurende tocht, zij het niet zonder struikelen en vallen, nam vele vormen aan. Soms was het een eenvoudige toepassing van het 'darwinisme' op de geschiedenis en samenleving; andere keren, een visie op het historisch proces als geleidelijke verwezenlijking van vrijheid, rechtvaardigheid, rede of welke andere soortgelijke waarde ook. In andere gevallen werd geschiedenis geïdentificeerd met de ontwikkeling van wetenschap en techniek of met de beheersing door de mens van de natuur of het veralgemenen van de cultuur. Al deze ideeën hebben iets gemeen; de bestemming van de mens is het koloniseren van de toekomst' (Paz O. 1990a, 168)

Horst Dieter Rauh (1940) - Levend in een labyrint

De mens is 'verstrikt in de geschiedenis', omdat de geschiedenis een labyrint van geschiedenissen is die zich schots en scheef door elkaar heen bewegen. We vinden hierin van alles, maar niet de uitgang. De uitgang zou de zin van de geschiedenis zijn en die is er niet als overkoepelend idee. Vooral bij sommige moderne schrijvers vindt men het beeld van de geschiedenis als labyrint terug.

Verstrikt in de geschiedenis

'Geschiedenis in mythische zin presenteert zich allereerst als labyrint van geschiedenissen waarin wij 'verstrikt' zijn. Met deze gelukkige formulering heeft de fenomenoloog Wilhelm Schnapp de menselijke leefwereld tussen geschiedenis en dagelijks leven als zin-zoeken beschreven' [...]. Het begrip verstrikt-zijn roept de omhoogschietende metafoor van doolhof, van de draad van Ariadne op [...]. In de metafoor van het labyrint van de wereld en van de geschiedenis concentreert zich een zin-gehalte, die met empirische data alleen niet te funderen is. Daarom is het vermoeden van de historicus terecht, dat de vraag naar de zin van de geschiedenis zonder taalbeelden helemaal niet te verhelderen is, laat staan zich laat beantwoorden. Het labyrint is geen 'object', maar levenswereld, horizon, uiterlijke gedaante. Er is daarom geen oplossing, omdat wij – in de geschiedenissen verstrikt- in hem leven. Zijn totaliteit houdt ons tegen ergens met haar klaar te komen' (Rauh D. 1990. 198).

De literaire voorstelling van het labyrint

'De literaire adequate voorstelling van onze labyrintische situatie uit de sfeer van de moderne wereld hebben Proust, Kafka en Borges geleverd. Een historisch gereflecteerde wereld- en zelfwaarneming contrasteert bij hen met een mythisch grondmodel: de tocht door het labyrint als weg van in-zichzelf-verstrikt-zijn en van zelfkennis. Bij Proust spelen de geschiedenissen als het ware in een mijn van de tijd, waar de herinnering zijn wijdvertakte en kruisende verloop bespoedigt; bij Kafka en Borges ensceneren zij de belevens van de individuatie als een pijnlijke ervaring' (Rauh D. 1990, 295).

Jacques Vogelaar (1944) - Geschiedenis als nachtmerrie

Vogelaar probeert, in een moeilijk betoog, de samenhang te laten zien tussen Ulysses en Finnigans Wake van James Joyce (1882-1941) wat betreft de opvatting over de geschiedenis. De gewone opvatting is: de totale samenhang in de geschiedenis is een fictief iets. Ieder onderdeel leent hieraan zijn betekenis. Dat klinkt allemaal

heel logisch, maar bij Joyce gaat die wereld helemaal op zijn kop. De geschiedenis is een nachtmerrie en ontglipt ons door zijn eigen geschiedenissen.

'In een notedop is hiermee het probleem van de geschiedschrijving aangegeven: hoe verhoudt zich de afzonderlijke gebeurtenis tot de algehele samenhang? Geschiedschrijving en het schrijven van geschiedenissen hebben met elkaar gemeen dat die totale samenhang altijd fictief is. De fictie van het geheel, waaraan het deel z'n betekenis zou ontleen, terwijl het omgekeerde – dat het geheel pas vanuit de afzonderlijke en individuele denkbaar wordt- eerder waar is, is uiteindelijk een gedachtenconstructie waar de mens, zoals steeds weer blijkt, moeilijk buiten kan. 'De geschiedenis'. zei Stephen, 'is een nachtmerrie waaruit ik tracht te ontwaken'. Ulysses is te lezen als één grote bezwering van de geschiedenis. Leopold Bloom droomt van de terugkeer. 'Metempsychose' (zielsverhuizing) is een woord dat hij die dag telkens als een toverbal uit zijn mond haalt. En de mythe van Finnegans Wake beoogt als het ware de geschiedenis in te halen, nadat in Ulysses de hele geschiedenis, alles wat geschreven en gedacht is, in een encyclopedie verzameld is. Als iemand in zijn slaap de hele geschiedenis in één keer onder ogen zou krijgen, zo vraagt in de Wake een leraar aan een leerling, waar zou dat grote visioen dan op lijken? Het antwoord luidt: 'a collideorscape' waarin de kaleidoscoop een collaps te zien geeft en tevens een corridor is om te ontsnappen; een visioen vol botsingen en strijd ook. Geschiedenis manifesteert zich in Finnegans Wake in de onbegrensde en daardoor ongrijpbare gedaante van legio geschiedenissen' (Vogelaar 1988, 102-103).